

Een kleine geschiedenis in het Oude Egypte

Michèle E.A. Piet

Een kleine geschiedenis in het Oude Egypte

Michèle E.A. Piet

© Michèle E A Piet en uitgever Brave New Books

Omslagfoto's Michèle Piet, privé bezit

ISBN 978-90-9033078

Wie de hem toegemeten tijd goed heeft doorgebracht, gaat weer terug naar zijn geboortester.

Plato

Inleiding

Dit boek heb ik geschreven over een periode van vele jaren van dromen, lezen, leren, reizen, onderzoeken en een onbedwingbare nieuwsgierigheid naar het verleden, dat voor mij de toekomst is van ons heden.

Mijn herinneringen aan een avontuurlijke tijd in een ver verleden!

Vanaf heel jong heb ik al een onuitputtelijke interesse in het Oude Egypte. Volgens mijn vader was ik als klein meisje al geïnteresseerd in deze oude cultuur en hij bracht mij dan ook vaak naar de bibliotheek waar wij samen bepaalde vragen van mij opzochten. Later kwam er een pleegvader op mijn pad, die ook mijn nieuwsgierigheid voedde. Een oma van vaderszijde met enorm veel oude wijsheden op plat Amsterdams vertolkt, die werkelijk nog steeds gelden. En een opa van moederszijde, die met heel veel geduld mij de liefde gaf voor de natuur en al wat erin leeft. En zoveel mensen die op mijn pad zijn gekomen voor korte of lange tijd. Dat is de bodem voor de levenslange zoektocht en dit boek.

In 1981 tijdens mijn eerste reis naar Egypte kwam een filmachtige droom. Pas na het opschrijven van deze eerste droom, die ik vele malen achter elkaar kreeg, kwamen de volgende dromen over mijn verleden. Dat dacht ik in eerste instantie. De dromen kwamen en komen niet regelmatig en volkomen onsamenhangend. Iedere ingeving schreef ik op en het was al een heel pakket aantekeningen geworden toen ik in 2015 besloot, er een boek van te maken. Eerst voor mijn eigen leerproces, want er zaten veel wetenswaardigheden in. Maar al snel besepte ik dat ik met deze kennis ook anderen kon helpen. In 2017 kwam de droom die uiteindelijk de chronologische volgorde bepaalde van mijn verhaallijn. Mijn allereerste droom is beschreven in Hoofdstuk 12. Ik begrijp nu pas dat het 'doel' van mijn dromen te maken heeft met mijn eigen verwerkings- en leerproces. Alle informatie komt tot je als je er de voorkennis voor hebt gekregen.

Uit leesbaarheidsoverwegingen zijn de oude namen vervangen door de namen die wij nu nog steeds gebruiken. De blauw gedrukte tekst is extra informatie die ik later heb toegevoegd om mijn eigen aantekeningen te kunnen staven.

Teveel mensen om alle namen te noemen, bedankt dat jullie op mijn pad zijn gekomen en mijn leven wijzer hebben gemaakt. Toch vermeld ik er een paar.

In 2014 werd mijn laptop gehackt en alle foto's die ik tot dan toe had gemaakt waren versleuteld en kon ik alleen terugkrijgen door losgeld te betalen. Het waren o.a. de foto's die ik in Egypte had genomen tijdens mijn laatste rondreis ten bate van dit boek. Heel veel dank Maarten en Ineke den Ouden dat ik jullie foto's heb mogen gebruiken.

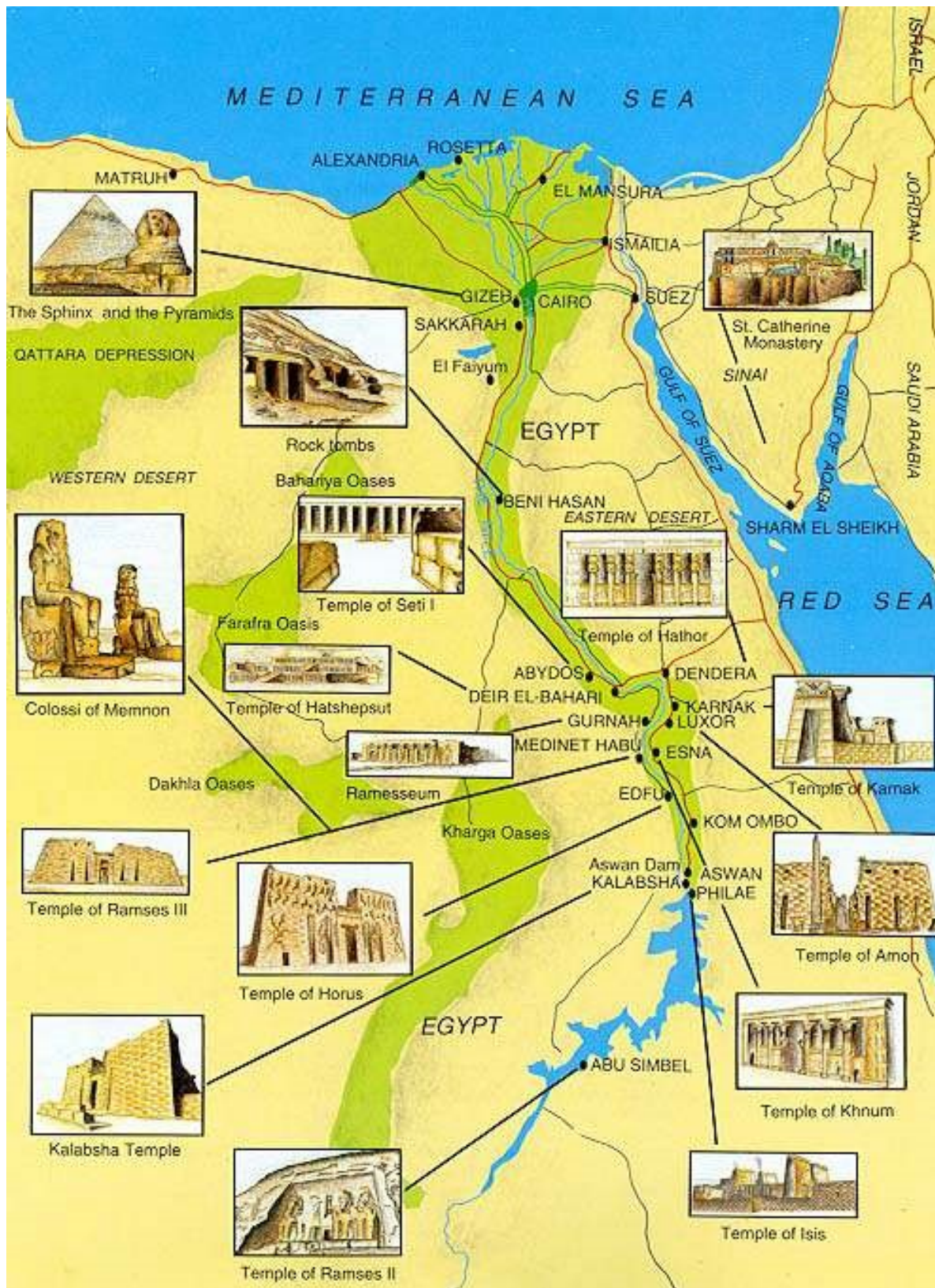
Loes van der Hoeven-Boel super bedankt voor het nakijken en verbeteren van de teksten in mijn boek.

Bedankt ook Wim Spruijt voor je geduld als ik weer eens in concentratie de wereld om mij heen vergat als ik schreef of las.

Tenslotte: Achter in het boek vind je de recepten van de medicijnen, huishoudelijke middelen en het eten zoals vermeld in de hoofdstukken.

Michèle E.A. Piet

Indeling boek

Pagina	Jaartal	Hoofdstuk	
0			Voorwoord
0			Kaarten
1			Hoofdstukken overzicht
2			Personalia
3			Tijdslijn jaartelling boek
4	1511	1	Kalabsja (west)
31	1511	2	Sahra esh Shargiya
53	1510	3	Medinet Habu
84	1510	4	Waset, Thebe, Luxor
100		5	Akh Sut Nebhepetra valleifeesten oude tempels van Thebe
104	1509	6	Dendera Machtsovername I, II en III
121	1506	7	Waset, Thebe, Luxor, gesprek aan hof Senemoet, kanselier
144		8	Achet-Aton, Amarna droom Hatsjepsoet + werk Kalefos
151		9	Poent aankondiging
158		10	Ioenoë, Heliopolis + werk Meroë (Boven Cairo oost)
167		11	Memphis verleden vader Meroë en Kalefos (oost onder Cairo)
172	1497	12	Qus vertrek Poent expeditie + ceremonie 19 juli en Meroë, Rode Zee onder Berenice "pop"
183		13	Beni Hassan vluchtplek Meroë en Kalefos (rotsgraven ter hoogte Myniya)
185	1492	14	Thebe, Waset, eerherstel
199	1480	15	Dal der Koningen Hatsjepsoet in dodenstadceremonie en in memoriam gesprek Senmoet, Meroë en Kalefos Deir el-Medina, Set-Maät-her-Imenty-Waset
224			De Goden van Oude Egypte
281			Recepten kwalen
329			Kruiden op alfabet
330			Kruiden algemeen
332			Recepten Egyptische gerechten
338			Kleurstoffen
339			Recepten huishouden
359			Bronnen
367			Steden Moderne namen met Oud Egyptische naam
369			Jaartelling
373			Nawoord

Personalia:

Ahmose	moeder Hatsjepsoet en Bitnofroe
Amani	pleegmoeder Kalefos en Meroé, persoonlijke hofdame Ahmose
Amenhotep IV	Farao dynastie
Atef	chirurgijn
Bitnofroe	moeder van de tweeling, zus Hatsjepsoet
Achnaton	is Amenhotep IV de 'ketterkoning'
Geoet	bouwheer onder Senmoet
Hakiem	vader van de tweeling, Prins der woestijn, Hyksos
Hennu	ontdekker Poent
Hatsjepsoet	vrouwelijke Farao, zie wetenswaardigheden Hatsjepsoet, Maätkare
Inem	persoonlijke hofdame Hatsjepsoet
Joam	Rebel van Joppe
Jakbaal	Vorst van Joppe
Kalefos	tweelingbroer van Meroé
Meroé	tweelingzuster van Kalefos
Mykom	kok van Senmoet
Nefroerê	enige dochter Hatsjepsoet
Nehsi	kapitein op de schepen voor de expeditie naar Poent
Raoef	slaaf van Senmoet en kamerbediende van Kalefos
Rashia	slaaf van Senmoet en kamermeisje van Meroé
Senenmoet	kanselier, opperrechter en vizier Hatsjepsoet, voorgesteld door Yuf
Senmoet	jongere broer van Senenmoet, architect, hofmeester en persoonlijke vertrouweling van Hatsjepsoet
Thoeti	legergeneraal onder Thoetmoses III
Thoetmoses I	vader Hatsjepsoet
Thoetmoses II	halfbroer Hatsjepsoet
Thoetmoses III	Men-cheper-Re, broer Hatsjepsoet, Egyptische Napoleon
Yuf	Ahmose 's persoonlijke priester en schrijver van vele generaties vrouwen aan het hof

Jaartelling boek

1550	Ahmose geboren	Thoetmoses I geboren	
1540	Bitnofroe 1 ^e dochter Ahmose en Thoetmoses I geboren		
1535	Thoetmoses II geboren (moeder Noet-Nofret)		
1534	Amensis/Hatsjepsoet geboren		
1528	Ahmose dood 22 jaar	Huwelijk + regentschap Hatsjepsoet 6 jaar + Thoetmoses II 7 jaar	Kroning nieuwjaar
1526	Neferoere geboren dochter Hatsjepsoet + Thoetmoses II	Hyksostijd	
1525	Meroé + Kalefos geboren	Bitnofroe 15 jaar	Amani hofdame Ahmose
1525	Hakem onthoofd door Thoetmoses I, kort na de geboorte van de tweeling sterft Bitnofroe van verdriet		
1519	Thoetmoses III geboren zoon Thoetmoses II + Isis		
1511	Karavaan Meroé + Kalefos	Overlijden Amani	
1510	Aankomst Meroé + Kalefos in Medinet Habu 15 jaar		
1509	Machtswissel Thoetmoses I + II + III Hatsjepsoet 25 jr.	Thoetmoses I Farao 41 jr Thoetmoses II 26 jaar Thoetmoses III 10 jaar	
1508	Dochter geboren Isis van Hatsjepsoet en Senmoet		
1507	Thoetmoses II ongeluk + dood 28 jr.	Thoetmoses III 12 jaar trouwt Neferoere 15 jaar	
1506	Huwelijk Hatsjepsoet 28 jaar met Thoetmoses III 13 jaar	Thoetmoses III wordt Menche-Pere genoemd 19 ^e dynastie	Meroé + Kalefos gesprek aan het hof 19 jaar
1505	Geboorte zoon Amenhotep III van Thoetmoses III en Hatsjepsoet		
1497	Reis Poent	Expeditie Meroé + Kalefos 28 jaar	Hatsjepsoets et regeert openlijk met Senmoet tot 1480
1492	Eerherstel Meroé + Kalefos 33 jaar	Overlijden Thoetmoses I 58 jaar	
1480	Dood Hatsjepsoet 54 jaar	Meroé + Kalefos 45 jaar	Menche Pere regeert
1425	Dood Thoetmoses III 94 jaar	Meroé + Kalefos 100 jaar	
1359	Godsdienstwissel Achnaton		

HOOFDSTUK 1

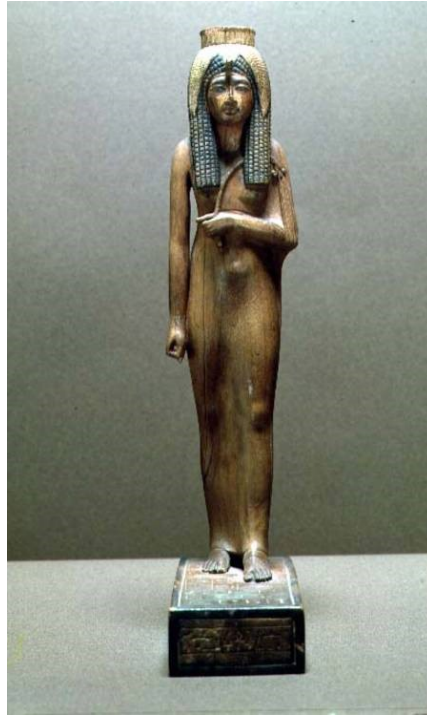
KALABSHA

In Thebe worden grote feesten gevierd ter ere van Amon-Ra.

De Koninklijke familie resideert al jaren in Thebe.

Thoetmoses I

Ahmose

In 1550 voor onze jaartelling worden Thoetmoses I en Ahmose geboren.

Ahmose is de directe afstammeling van Amon-Ra via Thebaanse geslacht. Om het gezag van het koningschap van de 18^e dynastie zeker te stellen trouwt Thoetmoses I met zijn zuster Ahmose in 1540 voor onze jaartelling en noemt Ahmose, Koningszuster of snt-niswt. Deze titel staat op al haar vermeldingen vernoemd.

De Faraos is een echte alleenheerser, hij of zij bepaalt alles wat er in het land plaatsvindt en hij of zij heeft een ongelimiteerde macht. Het faraoschap gaat over via het erven van de titel, maar kan pas bekrachtigd worden als zijn macht ook historische waarde kent. Wettelijk gezien worden er dan bij huwelijksrelaties extra titels toegevoegd aan de partner om hun erfschap te bevestigen.

Een beambte met de naam Yuf is als Ahmose's persoonlijke priester en assistent schatbewaarder aangesteld, hij zal meerdere generaties vrouwen aan het hof dienen. Voor en na Ahmose. In Ahmose's tijd houdt hij zich bezig met het optekenen van al haar werkzaamheden en ceremonieel aan het hof.

In Deir El-Bahari zijn prachtige afbeeldingen te vinden van Ahmose, aangebracht door haar dochter Hatsjepsoet, waarschijnlijk op initiatief van haar vader, om haar Goddelijke afkomst uit te beelden.

Hatsjepsoet laat in deze scènes uitbeelden hoe de god Amon haar moeder, koningin Ahmose, bezoekt en hoe zij, Hatsjepsoet dus van goddelijke geboorte is. De inscripties laten zien hoe de god Thoth eerst koningin Ahmose bij Amon meldt.

"Ahmose is haar naam, de weldoenster, meesteres van alles, zij is de echtgenote van koning Aakheperkare, Thoetmoses I, eeuwig leven gegeven". De god Amon begeeft zich dan naar het paleis en maakt zich bekend bij de koningin. Ze verwekken samen een kind en Amon verklaart dat het de naam Khnemet-Amon-Hatsjepsoet zal dragen. Amon begeeft zich vervolgens naar de god Khnum en geeft hem instructie om Hatsjepsoet te scheppen. De scènes tonen vervolgens de bevalling van de koningin Ahmose en de geboorte van haar goddelijke dochter Hatsjepsoet. Deze afbeeldingen zijn geplaatst in het jaar 1528 voor onze jaartelling. In het jaar dat Ahmose sterft, of zichzelf de uiteindelijke realisatie heeft gezien is niet bekend. Tijdens of kort erna wordt Hatsjepsoet op de troon gezet.

Thoetmoses I en Ahmose hebben samen twee dochters voortgebracht, Prinses Bitnofroe in 1540 voor onze jaartelling en Prinses Amensis in 1534 voor onze jaartelling, waarvan de laatste de beroemde Hatsjepsoet zal worden.

In 1528 voor onze jaartelling is Ahmose op 22-jarige leeftijd gestorven en is Hatsjepsoet op 6-jarige leeftijd op de troon gezet door haar vader als regentes. Hatsjepsoet trouwt met haar halfbroer Thoetmoses II, zoon van Thoetmoses I en bijvrouw Moet-Nofret, als Thoetmoses II 7 jaar oud is. In 1526 voor onze jaartelling is er nog steeds een turbulente tijd in Egypte, het rijk moet constant aanslagen van de Hyksos weerstaan. En een sterke dynastie is een noodzaak.

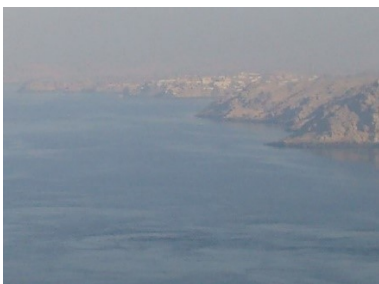
In 1525 voor onze jaartelling worden Meroé en Kalefos geboren.

In 1519 voor onze jaartelling wordt de halfbroer van Hatsjepsoet, Thoetmoses III, zoon van Thoetmoses II en bijvrouw Isis geboren.

Kalabsja tempel

De Kalabsja tempel staat oorspronkelijk 50 km ten zuiden van Aswan in Babel Kalabsja (Poort van Kalabsja) en is een pleisterplaats voor de passerende karavanen. Daardoor is de plaats regelmatig overgegaan in verschillende mogendheden, maar ook lokale Egyptische heersers. Nu vind je er veel inscripties van alle soorten religies en koningen door de eeuwen heen. Na de bouw van de Aswandam is het hele gebouw verplaatst naar het zuiden ervan, Duitse technieken en geld hebben dat mogelijk gemaakt.

De tempel is 76 meter lang en 22 meter breed. Vanuit de Heiligdomskamer leidt een trap naar het dak van de tempel, waar je een magnifiek uitzicht hebt over de omgeving, vroeger de eerste en tweede cataract van de Nijl in Neder-Egypte.

Het dorp Kalabsja ligt vlak bij de Kalabsja tempel, die regelmatig gebruikt wordt door langstreckende karavanen. Kalabsja is van een onbeduidend dorp uitgegroeid naar een behoorlijke nederzetting door de centrale ligging tussen de twee cataracten van Egypte. De cataracten zijn geen watervallen in de Nijl, maar ondiepe stroomversnellingen met obstakels. Dit deel is ook niet met een boot te bevaren en zo komen de karavanen regelmatig langs.

Emmer

De Oude Egyptenaren verbouwen emmer, een graan dat lijkt op tarwe.

De emmertarwe is het eerste gewas dat men heeft kunnen cultiveren in Egypte al in 8000 voor onze jaartelling. Hierdoor zijn er kleine nederzettingen ontstaan langs de Nijl die hun eigen emmer verbouwen, maar het ook als belastinggeld gebruiken om te betalen aan de Fara-ambtenaren. Zo is ons huidige tarwe waarschijnlijk ontstaan uit de emmertarwe.

Via deze farao-ambtenaren is veel overgebleven van de wetenswaardigheden over deze simpele dorpen. Er wordt fenegriek, gerst, gierst, sorghum verbouwd. Dit zijn grassoorten waarvan de zaden eetbaar zijn, ook wel kafir genoemd. Rijst en teff zijn ook grassoorten waarvan de zaden heel klein zijn en een uitstekend brood gebakken kan worden. Ook worden er dadels verbouwd, het exportproduct van Egypte in die tijd en wilde vijgen, druiven en vlas.

Fenegriek

Fenegriek wordt in het Oude Egypte vooral verbouwd als veevoer, maar heeft ook een geneeskrachtige werking.

Fenegriek is al bekend in Mesopotamië. Fenegriek is een bewezen geneeskruid. In de traditionele geneeskunde van India en China wordt fenegriek voorgeschreven om artritis, astma, bronchitis, indigestie, maagzuuroprijpingen, keelpijn, huidproblemen en libidoproblemen mee te behandelen. Daarnaast is fenegriek een natuurmiddel voor vrouwen die beter gevuld willen worden. Fenegriek bevat bio-identieke hormonen.

In het Oude Egypte wordt fenegriek gebruikt in balsems en zalven die sproeten en kaalheid moeten genezen. Fenegriek wordt volgens de Ebers-papyrusrol gebruikt om een bevalling makkelijker te laten verlopen en om menstruatiespijnen tegen te gaan. In het Oude Egypte wordt een pasta van de zaden gemaakt die nog steeds in Arabische landen verkrijgbaar is als medicijn tegen menstruatiespijn, maagpijn en ontstoken ingewanden.

Dadels

Dadels zijn een belangrijk exportartikel in het Oude Egypte.

Een dadel is de vrucht van de dadelpalm, een tweehuizige palm. Dadels groeien in trossen aan de vrouwelijke bomen. In de vruchten bevindt zich een harde pit. De dadel is een steenvrucht, die in november en december wordt geoogst.

De vrucht wordt gedroogd of vers gegeten. Dadels zijn de perfecte snoepvervanger. Dadels zijn gezond en behoren tot de meest gegeten gedroogde vruchten.

100 Gram bevat 8 gram vezels. Dadels zijn een perfecte bron van gezonde en natuurlijke vezels.

Doempalmen en alruinbessen in het graf van Sennedjem te Deir el-Medina

Dadelbomen groeien in het Nijldal en de oases.

De dorpen aan de vruchtbare smalle strook langs de Nijl zorgen er al snel voor dat zij kunnen leven met de seizoenen, waarvan het Oude Egypte er drie kent: overstromingstijd, zaaitijd en oogsttijd. Hieruit ontstaat een bewerkingsysteem dat leidt tot vruchtbare landbouwgrond.

In de zomer vanaf half juni zwelt de Nijl op en treedt uit zijn oevers door het smeltwater tijdens de zomerperiode vanuit de Ethiopische bergen. Dit extra water vervoert het kostbare slib uit de Nijl naar de grasvelden en maakt de akkers vruchtbaar.

Met de oogst wordt gehandeld en geruild en tegelijkertijd komt er een belastingstelsel op gang dat mogelijk is door de schrijfcultuur van de Oude Egyptenaren.

Maar ook veredeling en selectie van gewassen vindt plaats. Er zijn grote graanschuren, die het land moeten voorzien van voedsel in droge tijden.

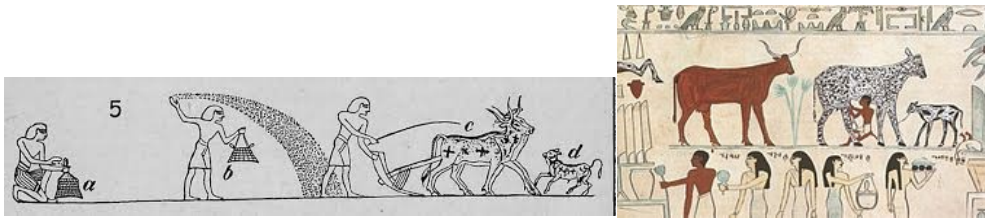
Ezels

De eerste boeren bewerken hun land handmatig met geweien en beenderen. Niet veel later worden ook de dieren gebruikt als hulp bij het malen van meel. Aan een groot rad zitten twee runderen vast, zij lopen rondjes waardoor de maalstenen draaien en het meel gemalen wordt. Aan zo'n zelfde soort rad maar verticaal lopen ook ezels, paarden of kamelen, die het water oppompen uit de Nijl.

Sjadoef

Vroege domesticatie: Een koe wordt gemolken in het Oude Egypte

Domesticatie is het proces waarmee de mens dieren en planten, door selectie en fokken zodanig van eigenschappen verandert dat deze dieren en planten steeds meer aangepast raken aan het leven dichtbij en in dienst van de mens. Domesticatie van dieren heeft tot doel ze als voedsel te kweken, om werk te verrichten en/of als gezelschapsdier te gebruiken. Na domesticatie staan de gedomesticeerde exemplaren van een soort aan een geheel andere vorm van selectiedruk bloot dan hun wilde verwanten. De mens kweekt of fokt immers alleen verder met exemplaren die voor de mens gunstige eigenschappen hebben, zodat er in zeer korte tijd, tenminste op evolutionaire schaal bezien, grote veranderingen kunnen optreden,

Het doel van domesticatie van planten is, ze beter te kunnen gebruiken voor voedsel, medicijn, weefsel, bouw materiaal, brandstof of voor hun sierwaarde.

Het eerste gedomesticeerde dier is de hond. Er zijn genetische aanwijzingen dat honden al meer dan 100.000 jaar geleden worden gedomesticeerd. Dit kan betwist worden, maar er zijn grafresten gevonden van honden die dateren van zo'n 14.000 jaar geleden. Hoe lang geleden de domesticatie ongeveer heeft plaatsgevonden en of dit een eenmalige gebeurtenis is geweest of dat het proces zich in verschillende streken of tijden herhaaldelijk heeft voltrokken, is niet te achterhalen. Soms is de wilde voorouder inmiddels uitgestorven of bestaat er twijfel of in het wild levende dieren van een gedomesticeerde soort niet gewoon verwilderde exemplaren zijn, in plaats van nog oorspronkelijk wilde exemplaren van die soort.

In het Oude Egypte van 8000 voor onze jaartelling staat de domesticeren van koeien, ezel, rotsduif, dromedaris en de wezel beschreven.

Wezel

De wezel wordt al snel gedomesticeerd. De wezel is een klein dier met een lang lichaam. Een volwassen dier is ongeveer 20 centimeter lang en 4 tot 5 centimeter hoog. De staart is ongeveer 60 millimeter. Wezels hebben een roodachtig tot kastanjebruine rugzijde en een witte buikzijde, waarbij de grens tussen de kleuren onregelmatig is. Wezels hebben een witte

vlek op de keel en hebben een bruinrode staart. Het is een nachtdier die toch ook overdag gezien wordt. Het is een meedogenloze jager, moedig en woest. Hij valt vaak grote dieren aan als muizen, ratten, konijnen, kippen en vogels en hun eieren.

In het Oude Egypte zijn de wezels aan de maan gewijd. Al in de oudheid zijn deze diertjes het teken van onschuld en reinheid, omdat, zo heet het in hun geloof, ze liever door vuur dan door modder gaan en ze liever sterven dan zich vuil te maken. Als ze zich ophouden op een boerderij brengen ze geluk.

De Oude Egyptenaren geven graag ruimte aan de wezel, omdat hij de muizen uit het graan jaagt en of opeet. Hij wordt dan wel gehouden als huisdier met een bandje om zijn hals, want de wezel is ook gek op andere kleine dieren en eieren.

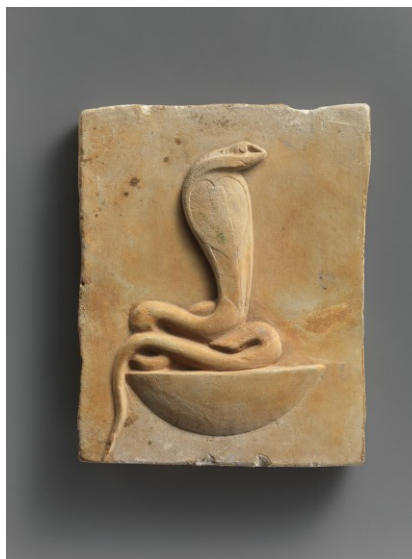
Fayoumi Kip

Thoetmosis III verwondert zich over de kip *"de vogel die elke dag leven schenkt"*

In je dromen staat de kip symbool voor je gebrek aan wilskracht en onzekerheid.

Cheeta

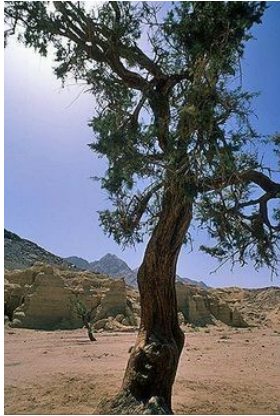

Cobra

Het jachtluipaard of cheeta is voor de jacht aangepast met een korte snelle sprint, hij is slank flexibel en gespierd gebouwd, hij heeft een groot hart en longen.

De cheeta heeft een licht gele vacht en is bedekt met kleine donkere vlekken, met een witte borst en buik en grote oranje ogen. De staart heeft ringen, die voor iedere cheeta uniek is, als een vingerafdruk bij de mens. Het dier weegt zo'n 50 kilo en is ongeveer 130 cm lang met een staart van ongeveer 75 cm, de schouderhoogte is gemiddeld 80 cm.

De wadi achtige grond, voaals ten oosten van de Nijl, is begroeit met struikgewas. In het westen is er de woestijn waar men vooral vliegen, vlooien, woestijnvossen, hazen en verschillende soorten slangen aantreft.

Tamarisk

Mimosa

Het grootste deel van de woestijn is zo goed als onbegroeid. Hier en daar is wat ruw gras, tamarisk en dwergmimosa te vinden.

In Egypte wordt de tamarisk als heilig beschouwd omdat ze verborgen deugden bezit en om die reden wordt ze vaak rondom tempels geplant.

De dwergmimosa groeit in de woestijn en als er een keer vocht valt komt het tot een explosie van bloemen. De wortelbast van de dwergmimosa bevat alkaloiden, een stof die hallucinaties opwekt en gebruikt wordt in de tempels om in trance te raken.

Papyrus

Langs de Nijl groeit Papyrus, een rietsoort die zorgt voor kleding, schrijfpapier en dakbedekking.

Papyrus is een vroeg soort schrijfpapier, dat veel wordt gebruikt in het Oude Egypte en de klassieke wereld. Het gebruik van papyrus begint ongeveer vijfduizend jaar geleden in Egypte. Van oudsher wordt het materiaal daar gemaakt van de stengels van de papyrusplant, die over de lengte in repen worden gesneden. Papyrus als schrijfpapier wordt verkregen door een reeks repen verticaal te sorteren en daar vervolgens een reeks repen horizontaal overheen te plakken en aan te drukken. Het kleverige plantensap fungeert

daarbij als bindmiddel. Zodra het blad droog is, wordt het papyrusoppervlak behandeld met een soort lijm, waardoor de inkt niet gaat lopen, en glad gepolijst is.

Voor het schrijfgemak beschrijft men de zijde van de horizontaal gesorteerde repen, omdat de bladnerven als schrijfliijnen kunnen worden gebruikt. Het materiaal is betrekkelijk broos en wordt opgerold voor transport of bewaring, zodat men in principe enkel de binnenzijde beschrijft. Een papyrusrol voor langere teksten verkrijgt men door meerdere papyrusvellen met de lengtezijdes aan elkaar te plakken, zodat de lezer van tekstkolom naar tekstkolom kan rollen

In een droog klimaat zoals dat van Egypte is papyrus goed te bewaren. In een klimaat met een hogere luchtvochtigheid zal papyrus gaan schimmelen. Daarom zijn de meeste vondsten van papyrus in het woestijnklimaat van het Midden-Oosten gedaan. In het natte Europa is bijna alle papyrus uit vroeger tijden vergaan.

Papyrusrollen zijn tijdens opgravingen onder andere gevonden in graftombes, huizen en afvalhopen uit de oudheid, en hebben al veel over de geschiedenis van het Oude Egypte en omstreken verteld.

Gazelle

Satirische papyrus

De gazelle is een hoefdier, een soort antilope, en komt voor in de drogere gebieden, ook in de woestijn. De naam 'ghazal' in het Arabisch betekent snel, sierlijk en raszuiver. Het zijn sierlijke dieren met dunne poten, een lange hals en gedraaide hoorns. De vacht is zandkleurig met een witte buik. Ze leven in kuddes en eten ruwe, makkelijk verteerbare planten en bladeren. In je droom betekent het dat je moet relaxen.

Boven in de lucht van de woestijn vindt men de roofvogels zoals de Egyptische gier, zandhoenders, patrijzen en verschillende valkensoorten.

Egyptische gier

Egyptische patrijs

In de oases vindt men de Faraorat en de kleine groene bijeneter.

Faraorat

Bijeneter

Zeboe

In het Oude Egypte fokt men de zeboe of bultrund, het dier is zo gedomesticeerd dat hij erg geschikt is voor de tropische temperatuur. De zeboe wordt herkend aan de grote bult achter de nek.

Zeboes hebben meer zweetklieren dan Europees rundvee. Ze zijn mede daardoor beter bestand tegen vochtige klimaten en zijn bestand tegen meer tropische ziekten. Maar men fokt ook ezels, varkens, geiten en schapen.

Met netten, harpoenen en strikken wordt er vis uit de Nijl gehaald.

De Nijl- of Victoriabaars nu en prehistorisch

In de Nijl zelf leven heel veel vissoorten, meer dan 100, waarvan de Nijl- of Victoriabaars de bekendste is. In de tijd van de Oude Egyptenaren worden er regelmatig heel grote, van zo'n 50 kilo gevangen.

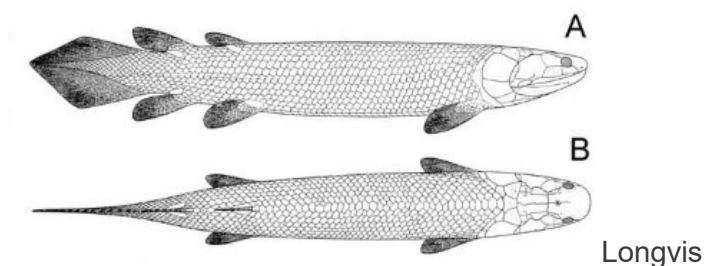

Nijlbaars

De nijlbaars is zilver van kleur, met een blauwe glans. Hij heeft uitgesproken zwarte ogen, met een heldergele buitenste ring. Hij is één van de grootste zoetwatervissen met een maximumlengte van bijna twee meter, en een gewicht tot 200 kilogram.

Volwassen nijlbaarzen kunnen overal in een meer overleven zolang er genoeg zuurstof aanwezig is. Jongere exemplaren overleven alleen in de ondiepere gebieden dicht bij de kust. De nijlbaars is een geduchte roofvis die zich voedt met vis (zijn eigen soort inbegrepen), kreeftachtigen en insecten.

In de late Egyptische prehistorie, vanaf ca.3600 voor onze jaartelling, de Naqada II-periode, spelen grote nijlbaarzen al een rol in religieuze rituelen, zoals in Hierakonpolis. Een van de eerste koningen van de Oud Egyptische eerste Dynastie genaamd Aha, 'De Vechter', is ook de naam voor de nijlbaars in de Oud Egyptische taal. De krijgszuchtige en ook scheppende godin Neith wordt speciaal met deze vis geassocieerd in Latopolis, 'Stad van de Nijlbaars'. In Oud Egyptische graven vanaf het Oude Rijk wordt deze soort regelmatig afgebeeld, terwijl ze door de grafeigenaar worden gespiesd met een speer. Dit moet worden geduid als een symbolische afbeelding, de nijlbaars van het diepere water is niet met een speer te vangen.

De longvis kan ook overleven in modderpoelen, zoals zich regelmatig voordoet als de Nijl zich terugtrekt. De longvis is een lucht ademde vis en merkt wanneer de watervoorraad om hem heen afneemt. Hij graaft zich in de nog vochtige bodem en scheidt een slijmerige vloeistof uit. Als de modder is opgedroogd heeft de longvis een waterdichte cocon, die ervoor zorgt dat het dier niet uitdroogt. Zijn mond blijft vrij om te ademen. Pas als het gaat regenen en het meertje weer volloopt met water ontwaakt de longvis. Zo kunnen zij zeker 3 jaar droogte overbruggen.

Ook strikt men watervogels.

Thoth met het ibishoofd

Ibissarcofaag

Zilverreiger

Flamingo

De meeste vogelsoorten zijn trekvogels die langs de Nijl hun eigen plekken hebben om te landen en te foerageren, zoals de zilverreiger, de flamingo en de roze pelikaan. Maar ook zijn er veel inheemse soorten, zoals de ooievaar, koereiger, ijsvogel, purperkoeten en de nijlgans, maar ook de kievit, visarend en de purperreiger. En natuurlijk de ibis, die wordt geassocieerd met de God Thoth.

Vogeljacht

Nijlpaard

Nijlvaraan

Nijlkrocodil

Maar ook Nijlpaarden, -varanen en -krocodillen

Steenbok

Zwarte Panter

Bastet

In het westelijk gebergte zijn er steenbokken en panthers.

Afrikaanse olifant

En er leven grotere zoogdieren als de leeuw, de olifant en giraffen in het zuiden van Opper Egypte.

Vlindervissen

Langs de kust van de Rode Zee, Yam Sagh, vind je prachtige koraalriffen. Deze worden bewoond door anemoonvissen, diamantbaars, gemaskerde vlindervissen en meer. De diamantbaars wordt veel gegeten.

Pijlstaartrog

Moeraal

Haai

Koraalduivel

Zeepaardje

Op grotere diepten vindt men haaien, moeralen en pijlstaartroggen. Nog dieper leven sponzen, zeepaardjes, koraalduivels en brandkoraal. Al vroeg leert men de behendigheid van het diepduiken zonder adem te halen. Er zijn bronnen van duikers bekend die het 20 minuten onder water kunnen uithouden. Dat is extreem als je bedenkt dat de gemiddelde mens 1,5 minuut zonder adem kan.

Rond 3000 voor onze jaartelling wordt het Egyptische hiërogliefenschrift ontwikkeld. In het Oude Egypte is slechts een klein deel van de bevolking geletterd. Het merendeel is analfabeet. Bij de rijkere elite bestaat echter wel een onderwijsstelsel via scholing, met name voor de zonen van de hoogwaardigheidsbekleders.

En dat is de reden waarom wij nog zoveel te weten kunnen komen uit deze oude periode van de geschiedenis.

Wij schrijven het jaar 1511 voor onze jaartelling in het Oude Egypte.

Het kleine huis is opgebouwd uit kleilagen en gemaakt van het achtergebleven slib uit de Nijl, dat landinwaarts is gebracht, vermengd met uitwerpselen van koeien en geiten en gedroogde rietstengels. Deze homogene massa wordt met mallen in blokken geperst, die naast elkaar op een groot terrein worden gelegd en die na een droogproces in de volle zon zich makkelijk laten stapelen. Van deze kleiblokken en palen van papyrusstengels, om de stevigheid en de duurzaamheid te bevorderen, worden deze huizen vervaardigd met erop een dak van papyrusriet. Het gebruik van uitwerpselen van de dieren zorgt er in gedroogde toestand voor dat er zich geen insecten vestigen in de lemen muren. Op het platteland heeft men minder last van insecten en ongedierte. Deze komen slechts zelden bij de mens omdat hier voldoende dieren aanwezig zijn. Maar langs de rivier de Nijl zijn heel veel insecten, vooral na zonsondergang.

Het huis heeft drie kleine vertrekken, wat uitzonderlijk is, aangezien de meeste huizen volstaan met één ruimte waarin alle activiteiten plaatsvinden. De twee slaapvertrekken en een keuken, die tevens dienstdoet als stal tijdens de avonduren om diefstal van het vee te voorkomen en ook zitplaats 's avonds voor de familie. De vloer van de keuken is ooit zanderig geweest, maar door het intensieve gebruik van deze kamer is de grond zo hard als steen geworden. In de twee vertrekken die dienstdoen als slaapplekken, een voor de vrouwen en een voor de mannen, staan drie eenvoudige houten verhogingen die dienstdoen als bed. In het vrouwenvertrek, waar de twee bedden zich bevinden ligt op een van de bedden een uitgemergelde, oude vrouw met een van pijn vertrokken gezicht. Langzaam hebben de worpjes zich meester gemaakt van haar eens zo mooie lichaam en zienderogen is zij uitgeteerd. De vrouw blijft achter als een leeggeroofd graf na schending ervan. Leeg en verminkt. De wormenziekte kent geen genade.

De Nijl is de levensader van het Oude Egypte, de meeste activiteiten vinden plaats aan dit soms smalle, soms brede stuk rivier. Er wordt in gewassen, van gedronken, maar ook de uitwerpselen van mens en dier komen erop uit. Door deze uitwerpselen is er een infectiegevaar van de wormpjes die in het stilstaande zoete water ontwikkelen en via de mond zich een weg banen in de lichamen van de mens, ook de dieren hebben deze wormen, maar hebben er minder last van. Wanneer de ziekte onbehandeld blijft, kan de infectie de kwaliteit van de lever, longen, milt, blaas en darm aantasten. Meestal sterft men er niet aan, maar de gevolgen zijn wel altijd ernstig. Na twee maanden beginnen de symptomen met koorts, rillingen, hoest en spierpijn, na deze periode, die vaak verward wordt met een koude, ontstaat de chronische fase die zich vaak nestelt in de darmen en blaas. Pas na enkele jaren zal er bloed in de ontlasting en urine verschijnen, maar dan heeft de ziekte al een ravage aangericht in het lichaam. Eenmaal aangerichte schade veroorzaakt littekens op het weefsel

die niet meer te herstellen is. Nog heden ten dage sterven er mensen aan deze vreselijke ziekte, Bilharzia.

Basilicum

Eerst probeert de arts het met een ontstekingsremmend medicijn gemaakt van basilicum. Basilicum ook wel Koningskruid genoemd wordt door de oude Egyptenaren zowel als smaakmaker, alsook voor zijn medicinale kenmerken gebruikt. De geurige blaadjes bevatten linalol en werken spijsvertering bevorderend. Het kruid ontsmet het darmstelsel, is ontstekingsremmend, voorkomt en geneest diarree en vermindert zowel virussen als bacteriën.

Basilicum versterkt het immuunsysteem en bestrijdt schimmels en ongewenste bacteriën in het lichaam. Het helpt een vette lever te ontgiften, is ontstekingsremmend, een natuurlijke pijnbestrijder, vermindert koorts en stress, is een antioxidant en voorkomt diabetes. Gebruik de basilicum wel in rauwe vorm voor de beste resultaten. Minder bekend is dat er ook thee van gemaakt kan worden, die uitstekend werkt voor cellulaire opbouw van de huid.

Bijvoet

Daarna gebruikt hij extra bijvoet in het bier dat hij haar laat drinken om niet uit te drogen. Bijvoet in gedroogde vorm wordt door de oude Egyptenaren toegevoegd bij het bereiden van bier om het smaakvoller te maken. Bijvoet is een makkelijke plant die overal groeit. Van oudsher ziet men de absintalsem als een drank van de zon en de bijvoet van het volk. Bijvoet voorkomt blaren onder de voet, een blaadje kauwen tegen de vermoeidheid kan ook, in een grotere dosering word je er high van en het is dan schadelijk voor het zenuwgestel, dit

door het hoge thujon gehalte. Bijvoet kan gebruikt worden tegen menstruatieproblemen, indigestie, slapeloosheid, maagkrampen en epilepsie. Als zalf, gemaakt van bijenwas en bijvoet, helpt het tegen knopen en bobbelen in de spieren. Men moet het niet gebruiken bij zwangerschap, het wekt de geboorte op. Als je de bijvoet rookt voor het slapen gaan bevordert het de droomslaap. De bijvoet weert ook kwade geesten.

Absintalsem

Hierna wordt er absintalsem toegevoegd aan het bier, maar niets wil baten. Absintalsem kruid geeft een verhoogde perceptie, je krijgt er een heldere visie van. Soms kan het helderziendheid en visioenen opwekken. Het bevat de stof Thujon die hiervoor verantwoordelijk is. Meroé en Kalefos denken dan ook dat hun moeder aan het hallucineren is als zij al haar beweringen doet over het verleden van de kinderen. Net als bij verdovende middelen is absintalsem verslavend en tast het je zenuwstelsel aan. De plant is grijsgroen, de kleur van de Waterman. De thee helpt bij de spijsvertering en verstoorde darmen, heeft een bacteriedodende werking, het is antiseptisch en verlaagt de koorts. Ook wekt het de menstruatie op en is vruchtafdrijvend, maar ook als antimotten- middel en ontsmettend huishoudmiddel is het een probaat middel. Het bestrijdt luizen bij kippen, de koolvlinder bij de kool en de fruitvlieg bij de fruitbomen. Het blad werkt stelpend om bijvoorbeeld neusbloedingen te stoppen en bevordert menstruatie, is eetlust opwekkend en verdrijft wormen. Hang het blad op in de schuur en je hebt geen last meer van kevers. De gekookte stengel maakt een gele kleurstof. De woestijnvolken geven absintalsem wierook aan het nieuwgeboren kind, voor een goed leven. En ritueel gebrand helpt het de Goden op te roepen en te communiceren met de doden. Ook kan men er bronchitis en kou mee behandelen. Absintalsem wordt al genoemd in een Egyptische papyrus van omstreeks 2000 voor onze jaartelling, de medische waarde wordt ontdekt door mensen die leven in gematigde streken. Absintalsem mag men niet in huis verbouwen, het maakt de melk van zogende moeders bitter, en bij grote doses kan de plant giftig zijn. Absintalsem wordt meerdere malen genoemd in de Bijbel als heilzaam of als strijdlustig wapen.

Iedere dag dat de wormpjes zich verder van haar lichaam meester maken wordt haar blik doffer en de koorts heviger, maar ook de wartaal die zij spreekt wordt steeds indringender en dwingender. "Luister goed naar wat ik jullie vertel, want het is van groot belang voor jullie verdere toekomst!" spreekt de vrouw fluisterend maar nog goed verstaanbaar voor Kalefos en Meroé. Moeizaam begint zij te vertellen: "Luister goed mijn kleine Kalefos en Meroé naar wat ik jullie te vertellen heb en trek niet te snel conclusies en wordt niet boos, maar hoor eerst mijn verhaal aan. Kalefos en Meroé jullie zijn een tweeling van geboorte, waarvan jij

Kalefos de eerstgeborene bent. Jullie werden geboren in Thebe in het koningshuis van Thoetmoses I en jullie zijn van Hoogedel geboorte, dus niet mijn kinderen zoals ik jullie al die jaren heb voorgespiegeld. Jullie zijn mij toegewezen samen met een grote som geld en dit kleine huis en aangezien ikzelf geen man had in die tijd, en kinderen in het vooruitzicht, voelde ik mij verplicht om zo goed als ik kon voor jullie te zorgen, want een kind in dit land zonder ouders is zoals jullie weten overgeleverd aan de willekeur van de omgeving. Jullie hebben zelf menigmaal kinderen mee naar huis genomen met de mededeling dat zij al dagen niets te eten hadden gehad en ik voedde de kinderen met het weinige dat wij ons uit de mond spaarden. Als Osiris mij straks komt halen, zal ik mij gerust voelen omdat ik jullie, mijn kinderen, de waarheid heb verteld!”

De vrouw Amani genaamd spreekt steeds zachter maar de toon wordt steeds dringender.

Het wegen van de ziel

“Kinderen van mijn ziel wanneer de weegschaal mij straks wacht wil ik dat jullie naar onze Vrouwe Hatsjepsoet gaan, zij zal voor jullie zorgen als ware jullie haar eigen worp en misschien zal er dan eerherstel plaatsvinden aan haar wier naam niet genoemd mag worden door mij. Kinderen van mijn leven geef de onvoorwaardelijke liefde die ik van jullie heb mogen ontvangen ook aan Vrouwe Hatsjepsoet en gerechtigheid zal zegevieren. Want met liefde in het hart overwint men alles dat weten jullie toch! Als jullie mij nu alleen zouden willen laten dan kan ik wat rusten en dan kunnen jullie wat praten, want ik denk dat er heel wat te zeggen valt over jullie afkomst en denk goed na over de toekomst. Ik zou graag zien dat jullie samenblijven.” Plotseling is Amani in slaap gevallen zo plots dat Kalefos en Meroé denken dat zij al gehaald is door Osiris.

Langzaam staan Kalefos en Meroé op, al de tijd dat Amani gesproken heeft hebben ze op hun knieën voor het bed gezeten en deze voelen nu week aan. Zij lopen als in een waas naar buiten en gaan zitten op een boomstronk van een palm die voor het huisje ligt. Lange tijd wordt er geen woord gesproken en zelfs geen blik gewisseld. Beide voelen zich alsof er een stevige bodem onder hun voeten vandaan is gehaald. Ondanks de grote liefde die zij voor Amani voelen is er toch een twijfel ingeslopen en baant zich een weg in de harten van de twee kinderen. Want hoe hoog en verheven de moederliefde van Amani ook altijd is geweest toch bekruipt er de kinderen een angstig voor gevoel. Menig nacht zullen de kinderen nog waken bij Amani, binnen en buiten het huisje, af en toe kijken ze elkaar verdrietig in de ogen, maar er wordt geen woord gewisseld. Kalefos maakt zich de meeste zorgen, hij staat de dokter te woord die soms komt kijken uit mededogen voor Amani en weet dat zij niet te redden is van de wormpjes.

Kalefos heeft de dorpsmagiër erbij geroepen en ook die zegt niets meer te kunnen doen met kruiden. Hij kent nog wel een biersoort dat ontstekingsremmend werkt, hij laat haar voorzichtig van het vocht drinken, maar aangezien haar lichaam al te ver verzwakt is en aangetast door de wormpjes, zal hij voor haar ziel bidden bij de Goden. En tergend langzaam komt het onafwendbare naderbij.

Bierverkoop

Bier wordt veel gedronken in het Oude Egypte, men weet dat het zomaar drinken uit de Nijl een gevaar oplevert voor de gezondheid en door het water met gerst te bewerken tot bier, wat een laag alcoholpercentage bevat, kan men onbezorgd drinken. Ook kinderen drinken bier in plaats van water. Men weet al in de oudheid dat als men graan in een vochtige opslag heeft laten liggen en er bier van brouwt er een ontstekingsremmend middel ontstaat.

Het is een soort pap, bestaand uit water, brood, granen en kruiden, dat door natuurlijke vergisting alcoholhoudend wordt.

Naarmate de ziekte ernstiger wordt, zo ook de wartaal die Amani spreekt. Amani noemt namen die Kalefos en Meroé nog nooit gehoord hebben. Deze namen lijken van groot belang en ondanks dat zij prevelend worden uitgesproken zullen Kalefos en Meroé ze nooit meer vergeten.

“Bitnofroe en Hakiem, Prins der woestijn.”

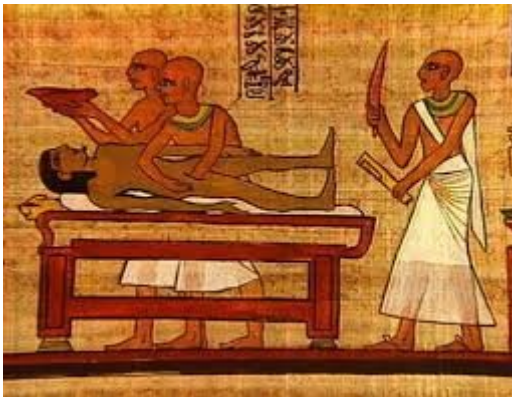
Als eindelijk de dood intreedt bij Amani slaken Kalefos en Meroé een zucht van verlichting, haar gevecht tegen de wormpjes is eindelijk afgelopen. Nu pas durven Kalefos en Meroé te spreken over hun moeder, Amani, en hun toekomst. Meroé spreekt als eerste op zachte toon: “Kalefos weet jij nog dat ons moeder vertelde over de grote heldendaden die ons vader zou hebben gedaan? Wat denk jij zou hij dezelfde zijn als Hakiem, Prins der woestijn.” “Ach, lief zusje ik zou willen dat ik antwoord kon geven op die vraag, maar jouw vraag is ook de mijne.” Er volgt een lange stilte voordat Meroé weer spreekt. “Kalefos, wat wil je dat wij gaan doen, heb jij al een idee.” “Nog niet zusje, maar spoedig zullen we weten wat te doen.”

Kalefos gedachten slaan op hol. Hij heeft nu de verantwoordelijkheid over zijn zusje gekregen en dat valt hem zeer zwaar aangezien hij nu verplicht is haar overal mee naartoe te nemen. Liever zou hij deze taak, het zoeken naar de ware ouders alleen volbrengen. Het is vreemd maar telkens als hij aan Amani denkt, dan denkt hij aan zijn moeder, maar ach zo vreemd is dat eigenlijk niet. Zij is het enige familielid naast Meroé die hij ooit gekend heeft. Behalve dan de verhalen over hun vader, maar wat doet dat er eigenlijk nog toe, misschien zijn die wel verzonnen door Amani om een wereld te scheppen voor de kinderen. De kletspraatjes doen nu al de ronde, de praatjes waren er altijd al geweest alleen doordat hun beschermengel Amani er niet meer is om hen te beschermen worden deze nog meer aangewakkerd. En het doet vreselijk zeer dat de mensen die zij al 14 jaar kennen zich nu tegen Kalefos en Meroé keren. Zij hebben altijd wel gevoeld dat zij buitenstaanders waren in het dorp, zeker niet in de laatste plaats, omdat hun vader, tenminste dat was de versie van Amani, hen goed verzorgd had achtergelaten. Dat gebeurt alleen maar als men van gegoede familie komt of bijvrouw van de Farao en ongewenst zwanger blijkt te zijn. Hij en zijn zusje moeten maar ergens anders opnieuw beginnen. Eerst maar de belangrijkste zaken eerst afhandelen.

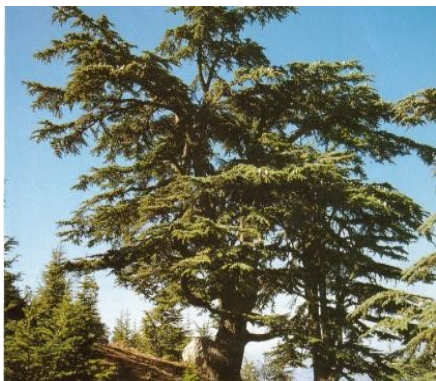
Meroé en Kalefos spreken plechtig af om na alle formaliteiten naar Thebe te gaan. In Thebe zullen zij een betere toekomst kunnen opbouwen en ondertussen misschien hun verleden

vinden. Hun goede algemene ontwikkeling zal hen beter van pas komen in een stad als Thebe, dan in het dorp waar zij nu wonen. Hier in het dorp kunnen zij hoogstens leermeester worden van een handjevol boerenkinderen die niet geïnteresseerd zijn in onderwijs. Zij werken en leren liever op het land dan in een gebouwtje dat altijd bedompt is door de vele lijfjes die samengeperst op de lemen vloer stil moeten zitten.

Na Amani 's overlijden zijn er weinig goederen en geld overgebleven, de dokter en de magiër hebben toch nog hun loon geëist en er is te weinig over om een 1^e klas mummificatie te bekostigen. In plaats daarvan wordt er een goedkope mummificatie toegepast. Hierbij worden de ingewanden niet eerst uit het lichaam verwijderd, maar wordt het lichaam via de anus volgespoten met cederolie en daarna afgesloten met kurkenstoppen omwikkeld met linnen.

Mummificatie

Cederboom

De Oude Egyptenaren gebruiken heel veel cederbomen voor hun tempels en paleizen. Egypte heeft zelf weinig bomen en is afhankelijk van de import met de karavanen. Er is een vloot van 40 schepen in een keer geweest die de lading heeft opgehaald uit Fenicië. Het hout is erg geliefd, omdat het duurzaam is en geen last heeft van houtworm. Daarom wordt het ook gebruikt voor de masten van boten. Het wortelstelsel is wijdvertakt, met kleine en grote wortels en kan goed aarden in bergachtige grond. De boom brengt hars en olie voort die een zoete houtgeur verspreidt en ontspannend werkt. Deze olie wordt gebruikt om de ontbindingsgeur tegen te gaan.

Erna volgt de natronbehandeling, om het lichaam in te smeren en af te spoelen met zout.

Natron is in het dagelijks spraakgebruik een mengsel van natriumbicarbonaat en natriumcarbonaat (soda) zoals dat wordt gevonden aan de randen van geconcentreerde zoutmeren in de Egyptische woestijn, zoals bij Wadi Natroen. Het wordt door de oude Egyptenaren gebruikt om hun doden te mummificeren. Het is een licht ontsmettend middel.

In de mineralogie is natron de naam voor als mineraal voorkomend zuiver natriumcarbonaat decahydraat of kristalsoda.

Ook dit is een conserverende maatregel, maar niet voor lange tijd. Na één dag laat men de olie uit het lichaam lopen, waarbij de opgeloste ingewanden en zachte delen mee naar buiten stromen. Er is bij dit soort mummificatie dan ook geen urn nodig om de ingewanden in te bewaren. Er blijft namelijk niets tastbaars van de overledene over, behalve de mummie. De mummie, slechts bestaand uit beenderen en slappe huid, wordt gewikkeld in nieuwe linnen strokendoeken, waarna er een scarabee op het hart wordt geplaatst met de inscriptie 'Oh, hart van mijn moeder, sta niet als getuige tegen mij op. Geef geen bezwarend oordeel tegen mij, wanneer de Weegschaal voor Osiris wordt opgesteld.'

Al ver voor de Farao's zijn de volkeren van de Nijl bezeten van het hiernamaals. Hun hele maatschappelijke, godsdienstige en politieke leven wordt er diepgaand door bepaald. Voor hen is de dood niet het einde, maar een begin, een fase in de gedaanteverwisseling van alle levende objecten opdat hij, zij of het zal kunnen deelnemen aan het eeuwige leven van het heelal.

De Egyptische metafysica of de leer van het bovenzintuiglijke onderscheidt in de mens zes elementen: drie materiële, het stoffelijk lichaam, de naam en het schaduwbeeld of antecedent en drie geestelijke, de ziel de Ba, de geest de Akh en een geheimzinnig bestanddeel Ka. Volgens de oude Egyptenaren verblijft de ziel Ka van een gestorvene in het Dodenrijk of de *Doeat*, een donker rijk in het westen. Elke dag vaart de zonnegod Ra langs de hemel naar het westen, en elke nacht keert hij in zijn door schimmen voortgetrokken schip terug naar het oosten. De Akh of Ach is Egyptisch voor de verlichte geest. Met deze term wordt de met magische kracht toegeruste geest van de dode aangeduid. Iedere dode, of hij nu Farao of een gewoon burger is, wil in het hemelse hiernamaals in de goddelijke hoedanigheid van een Akh voortbestaan.

Ra is een belangrijke Egyptische god, maar zeker niet de enige. De Egyptenaren geloven in het bestaan van allerlei goede en kwaadaardige goden die vaak met een dierenkop worden afgebeeld.

Elke dag vaart de zonnegod Ra langs de hemel naar het westen, en elke nacht keert hij in zijn door schimmen voortgetrokken schip terug naar het oosten.

Gedurende de hele riskante reis die de dode na zijn dood naar zijn nieuwe bestaan voert begeleidt de Ka de overledene. Hij komt te hulp om te ontsnappen aan de wrede godheden, die gewapend zijn met messen, om de beproevingen die hij moet trotseren te doorstaan en om listen te verijdelen als zijnde een zesde zintuig. De dode put zijn kennis uit een inwijdingspapyrus, die de priesters vlak bij de mummie hebben gelegd. Deze papyrus bevat delen uit het Dodenboek, met onder andere de volgende titels: Het boek voor de laatste reis, Uitgang naar het licht, Boek der poorten, Boek van degene die zich in de Doeat met de 12 landstreken bevindt en Boek van het verborgen verblijf. Titels die de ondergrondse route van de dode reiziger voor de geest roepen. Een dergelijk papyrus bevat aanwijzingen die de dode in staat stelt zich in het land der diepten, de twaalf landstreken van de Doeat te gaan. Het bevat formules die de goden gunstig zullen stemmen en het ontsnappen aan boze geesten mogelijk maakt. Onder de bescherming van magische woorden zal het overleden lichaam niet bederven, zullen de poorten zich openen en zal de God altijd de tweede naam van de overledene blijven onthouden.

Zijn eeuwigheidsnaam zonder welke hij niet zal kunnen voortbestaan in een andere wereld, omdat geen enkele god hem dan zal herkennen. De dode zal zonder vrees kunnen verschijnen voor de god, Osiris, de opperrechter en voor de rechters die achter Osiris zitten.

De dode zal zijn verdediging moeten voeren over alle stappen die hij in het leven gezet heeft en als beslissend moment zal de ziel gewogen worden. Want voordat de dode naar de hel of het paradijs gestuurd kan worden, wordt het hart van de overledene, zijn geweten, gewogen op de weegschaal van de goden om beoordeeld te worden. Het is een beroemd tafereel van de psychostasie, om de ziel de eeuwigheid te laten betreden, afgebeeld op alle begrafenispapyrusrollen. Voor Thoth en Anubis moet de dode bewijzen “dat hij geen zonden heeft begaan tegen de mensen, nimmer iets heeft gedaan wat de goden zou kunnen mishagen, de gezagsstructuren geëerbiedigd, niemand heeft gedood, noch gelast te doden, noch enig mens leed heeft aangedaan.’ En biechtend voor al zijn zonden verklaard de dode tenslotte: “Ik ben de beste onder de beste geweest.” Daarbij noemend zijn geheime naam. Een feit is dat deze geheime namen alleen gebruikt worden voor dit doel alleen, dus levende personen mogen deze namen nooit gebruiken en zij zijn alleen bekend bij een priesterorde die zich hierin heeft gespecialiseerd. Zo’n priester is dan ook altijd aanwezig tijdens de mummificatie van een dode, ook hij mag de naam niet uitspreken, maar wijst deze aan in een soort register. De dode zet natuurlijk zijn beste beentje voor in de hoop Thoth en Anubis om de tuin te leiden. Na deze biecht te hebben aangehoord zullen Thoth, schrijver der goden en Anubis, beschermer der begraafplaatsen de weegschaal raadplegen. Links het zedelijk geweten van de dode en rechts de veer van Maät, de veer van de waarheid. Thoth zal zich vervolgens tot Anubis wenden en verklaren: “Hij is gewogen op de weegschaal, zijn hart is rein, want het is niet zwaarder dan de veer van Maät.” Als de dode gewogen en rechtvaardig bevonden is kan hij of zij de eeuwigheid betreden, op zijn gemak door de hemelen reizen, onverschillig welke gedaante aannemen, en zelfs Ra in zijn kosmische ei aanschouwen, zijn vreugde is onbeperkt.

De in vrijheid gestelde overledene moet dan zijn lichaamsfuncties terugkrijgen die onontbeerlijk zijn voor het leven in de andere wereld. De overledene onderwerpt zich aan de rituelen van het openen van de mond, de neus en de oren. De gaten in het hoofd en de natuurlijke openingen in de buik worden met gewijde instrumenten geopend, terwijl de priester rituele handelingen en magische bezweringen verricht. Deze rituelen garanderen dat de overledene zijn, bijvoorbeeld verstrooide botten niet hoeft waar te nemen om te weten dat zij er zijn, net zoals Osiris, en dat zijn lichaam in zijn ongereptheid geëerbiedigd wordt. De rituelen van het openen van de mond is de belangrijkste van de begrafeniscultus, omdat deze aan de mummie in het witte linnen stroken omwikkelde lichaam het gebruik van de spraak teruggeeft, dat wil zeggen de scheppende kracht. Het heeft tot doel de overledene in staat te stellen zijn ziel en het gebruik van zijn lichaam, dat dan “opnieuw doorstroomd is door een levensvocht” terug te krijgen. Op deze wijze hebben de Oude Egyptenaren het begrip rechtspraak na het overlijden ontworpen en zo kan er een heel nieuw leven starten. Zij hebben ook een boek gemaakt om het de overledene makkelijk te maken in zijn overredingskracht: De gids voor de laatste reis. Hiervan zijn alleen kleine teksten in onderdelen bewaard gebleven.

Na zeventig dagen wordt de mummie teruggegeven aan Kalefos en Meroé om te kunnen worden bijgezet in het familiegraf van hun moeder. Zij behoren in ieder geval nog tot de gelukkigen die de mummie in goede staat ontvangen van de priesters die het lichaam hebben behandeld.

Het aanbieden van de geest aan Ra

Minder fortuinlijke achterblijvers moeten het doen met een deels gemummificeerd lijk in foetushouding zonder windsels. Het strekken van de ledematen kost immers meer moeite en geld. Gelukkig hebben de kinderen hun moeder netjes gestrekt en gebonden teruggekregen en zij kunnen voor haar een kleine houten, het zijn eigenlijk verhoude bananenboombladeren, sarcofaag laten maken. Op het deksel, waaronder het hoofd van de mummie zich bevindt, maakt de dorpschilder een zo goed mogelijk lijkend portret van hun eens mooie moeder. Kalefos en Meroé zijn dan ook erg tevreden met het resultaat.

In de periode dat de dode Amani gemummificeerd wordt, gaat Kalefos naar het Dorpshoofd om navraag te doen over het familiegraf van hun moeder en om na te gaan of er nog levende familieleden bekend zijn, zodat Kalefos hen kan inlichten over de dood van hun moeder en het overgebleven erfgoed te verdelen zoals de goederen die zij straks op hun reis naar Thebe niet kunnen meenemen.

“Kalefos, waarom wil jij je verleden leren kennen en waarom ook je toekomst?” Het Dorpshoofd spreekt tergend zacht en belerend: “Er is geen mens op deze aarde die je de toekomst kan geven behalve de Goden.”

“Ik vraag u niet naar mijn toekomst, slechts naar mijn verleden, voor zover dat aan u bekend is. En misschien kunt u mij wijzer maken over het bestaan van eventuele familieleden?” Kalefos spreekt ook zacht en rustig, terwijl hij zich inwendig steeds meer begint op te winden over de manier waarop de dorpsbewoners hen hebben behandeld na de dood van Amani. Na nog meer ontwijkende antwoorden van het dorpshef besluit Kalefos om zelf maar op zoek te gaan naar hun vaders laatste rustplaats, via de algemene begraafplaats, die aan de rand van het dorp ligt. Als er al zo'n graf zou bestaan. Het is wel duidelijk dat de onwetendheid van het Dorpshoofd en de bewoners ertoe hebben bijgedragen dat de kinderen zich steeds meer aan elkaar vasthouden en zich daardoor nog meer isoleren.

Het zoeken naar het graf of cenotaaf van familieleden of hun vader wordt een ongewonnen zaak; de meeste graven zijn niet gedateerd, nog benoemd. De vraagtekens worden steeds groter en hardnekkiger, het heden en het verleden lopen door elkaar heen en al hun zekerheid verdwijnt met het passeren van iedere dag. Wat eens hun stabiele bestaan is geweest is nu weg, maar het doel om het raadsel van hun afkomst te ontraadselen duwt hen voort op een nog onbekend pad. De wildste geruchten doen inmiddels de ronde in het dorp, hun moeder zou ongehuwd zijn geweest en om een schandaal te voorkomen is zij weggestuurd naar een afgelegen dorp. Of zij is de bijvrouw van Thoetmoses I geweest. Of

de ouden schijnen zich te herinneren dat Amani zich vroeger Bitnofroe noemde. Hoe dan ook de kinderen voelen zich steeds minder op hun plek.

Kalefos kan tegen een hoge prijs een klein stuk land kopen op het grafveld. Daar wordt de eenvoudige sarcofaag in een minihuis geplaatst, dat Kalefos voor haar heeft laten bouwen met een kleitablet als deur met het grafschrift: "De geest van de dode zal de nek van de grafschenners omdraaien alsof het een ganzennek is." Grafgiften kunnen zij haar niet meegeven, het weinige zilver dat zij tijdens haar leven bij zich droeg in de vorm van vele arm- en enkelbanden hebben zij bijna allemaal moeten verkopen om de begrafenis te regelen. Het restant draagt Meroé nu zelf, als haar eigen geld. Na alle formaliteiten geregeld en de schamele bezittingen verkocht te hebben vertrekken Meroé en Kalefos verdrietig uit het dorp dat zij toch veertien jaar gekend hebben als hun plek en treden een onbekende toekomst tegemoet.

HOOFDSTUK 2

SAHRA ESH SHARGIYA

De westelijke woestijnroute via de Kharga oase.

Tussen 1580 en 1085, Het Nieuwe Rijk, voor onze jaartelling is het gebruikelijk dat men via de karavaanroute reist van plaats naar plaats. De routes lopen over heel de wereld en zo kunnen wetenswaardigheden en goederen wisselen, waardoor er op deze manier veel informatie beschikbaar is over andere plekken en gewoontes in de wereld.

De karavaan die Meroé en Kalefos nemen is niet ver van hen vandaan. Meerdere malen per jaar vertrekt er een karavaan zuidwaarts naar de tweede cataract van de Nijl, of noordwaarts naar Luxor. Na deze tweede cataract wordt de Nijl weer bevaren door meerdere volken of de karavanen gaan noordwaarts naar de Levent. En doet onderweg altijd Kalabsja aan. Om vers water uit de Nijl te halen en eventueel goederen te verkopen. Kalefos en Meroé vertrekken in de winterperiode een gunstige tijd om de karavaan te nemen.

Sinds mensenheugenis loopt door de Levant streek de karavaanroutes tussen het Tweestromenland en de Nijl. Rond 3300 voor onze jaartelling zijn in het gebied van Mesopotamië al grote beschavingen te vinden. Onder meer de Sumeriërs, Assyriërs, Babyloniërs en in Egypte de Oud Egyptische beschaving.

Door de karavanen zijn de Egyptenaren al snel op de hoogte van wat andere landen te bieden hebben buiten hun eigen territorium. En een vele weken of maanden durende expeditie over land, wordt al snel vervangen door een boottocht over de Nijl of de Rode Zee. Maar de karavanen blijven een onderdeel van het regelmatige vervoer over land.

Dit is de periode van het ontstaan van het paleis Sidon, Tyrus, Byblos, Aradus, Beiroet, en ook Gaza, de stad van de Filistijnen, waarvan we de eerste vermelding aantreffen onder Thoetmoses II.

Rond 1700 voor onze jaartelling maken de Hyksos, uit het Levantgebied, met hun strijdwagens Egypte tot hun grondgebied en het gaat dan deel uitmaken van de strijd in Mesopotamië. Ondanks dat de Hyksos ruim twee eeuwen invloed uitoefenen op Egypte, zijn de Egyptische invloeden ver buiten haar grenzen gevonden. En veel goden versmelten zich. Er ontstaan steden rondom belangrijke tempels of paleizen van Farao's.

Langzaam maar gestaag vertrekt 's morgens de karavaan en laat het dorpje al snel achter zich vervagen tot een trillend stipje in de branding. De karavaan is een bonte aaneenschakeling van kleuren en geuren. De medereizigers zijn niet minder bont, zij komen uit alle windstreken en hebben allen hun eigen tradities en normen meegebracht. Dit brengt onderling spanningen met zich mee, maar het reizen met een karavaan is nu eenmaal